

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל

Zwiazek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר

רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630

cracowassociation@gmail.com

טלפון: 054-4436366, פקס: 09-9579540

www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 127 ספטמבר 2017 אלול תשע"ז

שנה טובה ומבורכת, שנת שלום ובריאות

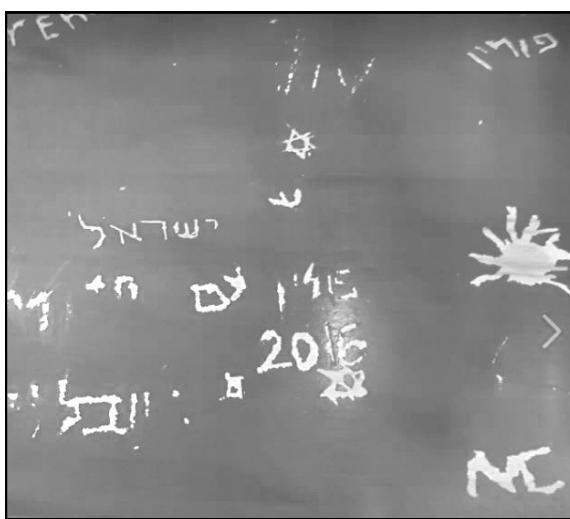
בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

מתי הם ילמדו?

אלפי תיירים מבקרים מידי שנה בבית הכנסת "הטמפל" שברחוב מיודובה, ומתפעלים מיופיו והדרו של המקום. פרנסי הקהילה היהודית בקרקוב עושים כל שביכולתם על מנת לשמר את המקום, ולאפשר לתיירים ללמוד על עושרה התרבותי של הקהילה היהודית שהייתה במקום.

מסתבר כי דבר לא יעצור את הנוער הישראלי מלכלך, להרוס, לקלקל ולהחריב את שכיות התרבות שלנו. "יובל" וחבריו, שביקרו בבית הכנסת הרגישו צורך עז להשאיר את חותמם על ספסליו המהודרים של המקום, וחרטו את שמם ועוד במכשיר חד, לדראון עולם.

נשאלת השאלה: האם אנחנו חייבים להסכים לחוליגניות הזו? היכן מלווי הקבוצות, המורים, המדריכים, ראשי המשלחות ומה שאנחנו מכנים "המבוגר האחראי". אולי צריך לאסור כניסת קבוצות ל"טמפל"?

צילום: עקיבא אזולאי

פתיתים,

תגמול לשאירים של ניצולי שואה שקיבלו תגמול ממשרד האוצר:

בני זוג של ניצולי שואה או של נכי המלחמה בנאצים שנפטרו זכאים להמשיך ולקבל את התגמול הרגיל לאחר פטירת בן הזוג לתקופה של 36 חודשים, החל מהחודש שלאחר הפטירה ולא פחות מ-2,000 ש"ח לחודש (החל מיום 1.6.2014).

לאחר 36 החודשים זכאים בני הזוג לקבל גימלה חודשים של 2,000 ש"ח למשך כל חייהם, כל עוד לא נישאו. לזכאות זו זכאי בן/בת זוג של ניצולים שנפטרו אחרי 1.6.2011.

החל משנת 2017 אלמנים/ות של ניצולי שואה ונכי המלחמה בנאצים שנפטרו לפני יוני 2011, ואשר קיבלו בעבר תגמולים למשך 36 חודשים, זכאים למענק רבעוני בסך 2,500 ש"ח לרבעון.

לקיצבה זכאי בן או בת זוג של ניצול שואה שנפטר וקיבל בחייו את אחת הקבצאות הבאות: קיצבה לניצול שואה נכה רדיפות הנאצים; קיצבה לנכה המלחמה בנאצים; קיצבה ממשרד האוצר לניצולי שואה המקבלים קיצבה מקרן סעיף 2 של ועידת התביעות; קיצבה ליוצאי מחנות וגטאות.

פרטים מלאים באתר האינטרנט של הרשות לניצולי שואה ובמרכז המידע 03-5682651 או 5105*.

בשנת הלימודים הנוכחית נפתח בקרקוב, במרכז היהודי הקהילתי, גן ילדים יהודי. על פי היוזמים יהיו בגן 44 ילדים והתשלום עבור כל ילד עומד על 500 זלוטי לחודש ועוד 50 זלוטי עבור האוכל. לשם השוואה: שכר המינימום בפולין, בשנת 2016, היה 1,844 זלוטי והשכר הממוצע - 3,854 זלוטי. בישראל שכר המינימום הוא 4,825 לחודש והשכר החודשי הממוצע הוא 9,543 זלוטי.

מי יודע?

בעזבונו של הנדבן הקרקובאי זיגמונט סיני אלכסנדרוביץ מצא נכדו, סיני אלכסנדרוביץ, בין היתר גם את התמונה הזאת, ובצידה השני כתובים שמות המצולמים.

הצלחנו לפענח חלק מהכתוב והשמות, ואתם מוזמנים להוסיף פרטים על האנשים ועל האירוע שבו צולמה.

עומדים משמאל לימין: ד"ר מרקוס שפיגל, יו"ר מרכז קרן היסוד; זיגמונט אלכסנדרוביץ; דירקטור ווסרברגר; ד"ר ארתור רופייר (או רופיין); א. אינהורן, דירקטור א. נוסבאום; ס.ד. שוורץ; יהודה אורנשטיין, מנהיג תנועת 'עקיבא'.

הרהורים על זיכרון השואה בפרוס השנה החדשה

מה מסוגלים בני אדם, המצוידים באידיאולוגיה מטורפת של שואה תהומית, רצח והשמדה בבתי חרושת למוות – לעולל למיליוני בני אדם חפים מפשע. עלינו להיות נאמנים לזיכרון הניספים ולזיכרו של עולם אשר נמחק בגלל מעשי ידי אדם. עם שידוע היטב מהי רדיפה, השפלה והתעללות, לא יוכל לעמוד אדיש מול עוולות. וכפי שהגדיר זאת הסופר פרימו לוי, אסיר אושוויץ: "אדישות היא האויב הגדול של בני אדם".

אסור לשכוח עד כמה היינו, באותם ימים, נטושים ובודדים – והעולם שתק. עלינו לחשוב גם על הניצולים שלא היו מסוגלים להשלים עם הפרידות הכואבות, האובדנים והזיכרונות הטראומטיים ונפרדו בעצמם מחייהם. בחירה בחיים דרשה מאיתנו, הניצולים, הרבה אומץ ומוטיבציה כדי להמשיך, ולא כולם הצליחו להתמודד ולהתגבר.

אסיים את דברי בנימה של עידוד ותקווה שקיבלתי מנכדי אשר השתתף, כרופא מלווה, במסע למחנות ההשמדה בפולין. בצריף במחנה בירקנאו-אשוויץ, מקום בו הייתי אסירה כשעל ידי מספר ואין לי שם וזהות, הקריא נכדי קטעים מעדותי [...] וכתב לי מדי יום את חוויותיו ורגשותיו מהמסע הקשה, ואני התמלאתי בתחושה של הקלה. הייתה זו מעין סגירת מעגל, אישור לכך שזכיתי במשימתי להעברה בין דורית. הדור השלישי במשפחה של ניצולי שואה ימסור את משואת הזיכרון, וימשיך למצוא לזיכרון זה מקום משמעותי בכל המובנים ובכל דרך.

שושנה אדלר

אנשים, ביניהם דתיים וחילוניים, עיר שהיו בה מוסדות יהודיים כמו הגימנסיה העברית, בתי יתומים, תיאטרון יהודי, עיתון יהודי והיכל בית כנסת מפואר במיוחד, בו נאם ד"ר יהושע טהון, מנהיג יהודי קרקוב, ציוני נלהב שחזר והזהיר את היהודים מהסערה המתקרבת והקטסטרופה שתבוא בעקבותיה. הוא דחק ביהודים לעזוב, ועודד אותם לעלות לארץ-ישראל.

הקהילה היהודית התוססת שחייה בקרקוב שמרה על המורשת והמסורת, וממנה יצאו סופרים, מדענים, רופאים ומשפטנים מפורסמים. עולם יהודי זה הפסיק להתקיים. נהרס ונמחק.

חזרנו מעטים מן התופת, כשאנו פגועים בגוף ובנפש. ואז נעלמו גם כל האשליות. איש ממשפחתנו לא שב. איש לא הגיש לנו סיוע, ואנו נאלצנו בכוחות עצמנו להתחבר לחיים, למציאות, לנורמות ולערכים חדשים. בכוחותינו אנו נאלצנו ללמוד ולקבל החלטות ובחירות שהיו גורליות לעתידנו.

עם כל המטענים הכבדים והקשים הללו עלינו ארצה. בנינו משפחות ובית אמיתי פה, בבאר שבע השוממת. אחרי קום המדינה השתלבנו והשתתפנו בעשייה ובאתגרים של אותם הזמנים. עתה, שורותינו הולכות ומתמעטות. הדור שלנו ספוג בסבל וכאב, רדיפות ותהפוכות. בעוד זמן לא רב יאלצו הדורות הבאים ללמוד על השואה מספרי ההיסטוריה בלבד.

זיכרון השואה מחייב אותנו להעבירו במישור המשפחתי והלאומי, אך מעל לכל – במישור האוניברסלי.

72 שנים חלפו מאז האסון הגדול שפקד את עמנו. עלינו לא רק להזדהות עם הניספים, ולזכור את החוויות הקשות שעברו עליהם בתקופה האפילה ביותר בתולדות האנושות, אלא גם לחשוב ולהרהר במסקנות והלקחים משיעורי ההיסטוריה הנוראה הזאת.

אנו עם שהושת עליו ה"פתרון הסופי" כדי שיושמד ויימחק מעל פני האדמה. עתה חובה עלינו להיות רגישים, כבני אדם, ולראות בכל עת את האחר והשונה, ולא להיכנע לשנאה עיוורת. לא להיות עוד עם של קורבנות אבל לדעת להתחשב ולא לפגוע בחסרי ישע.

אנו השורדים האחרונים, למודי ניסיון אכזרי כל כך, שעמדנו חסרי אונים מול מכונת מוות הפועלת ללא הפסקה ולא משאירה לקורבנות סיכוי כלשהו להימלט ממנה. אנחנו, כל אחד מאיתנו הניצולים ניהל מאבק כדי לשרוד: הפרטיזנים, לוחמי הגטאות שהחזיקו נשק בידיהם, וגם אנחנו, שהיינו מנותקים מהעולם החיצוני – לחמנו בתוך מחנות הריכוז, בצעדות המוות, יום-יום, שעה שעה, כשאנו מנסים בכל כוחנו לשרוד ולשמור על צלם אנוש. אפילו שם, ב"פלנטה האחרת" הייתה קיימת אפשרות של בחירה.

לפני 72 שנים שוחררתי מהתופת, אחרי 6 שנים של חיים כאסירה במספר מחנות ריכוז ו"צעדות מוות", כשאני נמצאת מחוץ לעולם שפעם הייתי חלק ממנו.

נולדתי בקרקוב, עיר מדהימה ביופייה, באתריה ההיסטוריים, ברובע היהודי בו התגוררה קהילה יהודית גאה שמנתה למעלה מ-60,000

על קברו של הרב יום טוב ליפמן הלר

והנה נפטר העשיר.

קברוהו בסמוך לחומות בית הקברות, אך מאז חדל ר' יום-טוב לחלק את הסכומים הגדולים לעניים.

כששאלוהו על כך, סיפר:

כל הכספים שחילקתי היו משל פלוני העשיר, שאסר עלי לספר מהיכן הכספים. עכשיו אני מבקש - בבוא יומי, קברו אותי לידו...

הרבנים הגדולים טמונים סמוך לכניסה לבית הקברות הרמ"א. ומדוע קברו של ר' יום-טוב ליפמן הלר מח"ס "תוספות יום-טוב" נמצא במרוחק?

מספרים: בימיו חי בעיר איש עשיר מאד, שהיה ידוע כקמצן גדול. בשל קמצנותו היה שנוא מאוד על היהודים שטענו: רבנו, החי על משכורתו הדלה, מפזר הכל על עניי העיר והוא - העשיר, הקמצן...

זכרונותי בזהות בדויה

מוצאי מהעיר לבוב, ומאז 1942 הייתי בקרקוב בזהות פולנית, וכך ניצלתי. לא אפרט כאן את כל קורותיי בתקופת הסבל והפחד האיום במשך שלוש השנים שבהם הייתי 'נערה פולניה', ואספר רק על ימי השחרור.

"ניירות אריים"

יחחק אחי קנה לנו ניירות אריים, ושילם עבור העברתי לעיר קרקוב. הוא עצמו לא זכה להינצל. הייתי בת 20, ועבדתי אצל הגרמנים במטבח של בית חולים צבאי S S LAZARET שהיה ברחוב "יוליושה לאה", בבניין של מנזר לשעבר. בעבודות האחזקה והמשק עבדו מאות פולנים וכ-40 בחורות צעירות כמוני שעבדו במטבח. הייתי מפוחדת ובודדה, והיה זה מאמץ להסתיר זאת מעיני הבחורות. היה עלי לשחק את המשחק כאילו לא חסר לי דבר. הייתי זהירה מאד ביחס לזולת, ועל קשרי ידידות אי אפשר היה אפילו לחלום. היתה אווירה של צייד ביחס ליהודים, וכל השיחות התנהלו סביב הנושא - במי חושדים.

והנה קרה נס. אחת הנערות, זוסייה ווינרובסקה, שגם היא הייתה זרה בקרקוב, התיידדה עמי. אביה, מנהל בית ספר בעיר פוזנן, נאסר ע"י הגרמנים ונשלח כאסיר פוליטי למחנה דכאו, והמשפחה עזבה את פוזנן, ועברה לגור בסביבת קרקוב. למען הביטחון טוב היה לעבוד למען הגרמנים, וכך מצאה אף היא עבודה באותו מטבח של בית חולים.

במשך הזמן העמיקה הידידות בינינו ועבורי היה זה עוגן הצלה. המשפחה היתה מזמינה אותי לחגים, היו כותבים לי מכתבים, ברכות לימי הולדת. יש לציין את חשיבות קבלת דברי דואר באותם הזמנים, כשעצם הדבר שיש לי משפחה חיזק את מעמדי כפולניה, ובטל חשדות ביחס להיותי יהודיה. רק יהודי שהסתתר כפולני לא קיבל דואר. הייתי לפעמים נוסעת לעיר אחרת רק כדי לשגר לעצמי מכתב או גלויה, כה חשוב היה אז עניין זה.

המשפחה אהבה אותי, ולעיתים הייתה האם אומרת: חבל שבני מריאן צעיר ממך בכמה שנים, אחרת הייתי שמחה לקבל אותך כאשתו. יחד היינו הולכים לכנסייה - הם היו מאד אדוקים. בדרך זו למדתי, בלי

שהרגישו, את כל המנהגים והתפילות. כך נוסף לי כל פעם עוד נדבך של בטחון עצמי. בשיחות עם אחרים יכולתי לחזור על אותן השיחות ששמעתי אצלם. הייתי יותר חופשיה גם במקום מגורי, לאחר שובי ממקום העבודה. גרתי אצל משפחה מאד חשדנית ושונאי יהודים. תמיד סיפרו אודות הזוועות שבגטו

קרקוב ללא רחמנות. היתה כאילו הסכמה כללית שהיטלר יטהר למענם את פולין מהיהודים. קשה מאד היה להיות נוכח בשיחות כגון אלה בין דיירי הבית. היו שעות עוצר, ובערבים הארוכים האלה קשה היה לעמוד יום יום במבחן, ולא להיכשל אפילו בהבעת פנים.

והנה הגיע יום השחרור. 18 בינואר 1945. הרוסים נכנסו לעיר והגרמנים ברחו. למרות השמחה, לא סר ממני הפחד. עדיין לא ידענו אם זה לא שינוי זמני. קשה היה להאמין שאמנם נגמרה בעבורי המלחמה.

אני חושפת את זהותי

הדבר הראשון שהרגשתי היה הצורך לנסוע למשפחת ווינרובסקי ולספר שהנני יהודיה, כי לא היתה כל הצדקה לשקר לאנשים כה טובים. היה בדעתי להודות להם מקרב לב. הייתי מאד נרגשת וכל הדרך ברכבת שיננתי לעצמי איך אספר ותיארת את העצמי איך ישמחו יחד איתי.

סיפרתי להם את הכל, חנוקה מדמעות. התגובה שלהם היתה מהממת: הם לא הסתירו את זעמם ואת הכעס על שרומו על ידי 'יהודיה מצורעת'. הם אמרו "שקרה להם אסון ונתנו יד להצלת יהודיה". הבת אולגה הייתה אמורה להינשא, והיא נדרה נדר לדחות את החתונה לשנה, ולהכנס למנזר ב-אוייצוב, כדי לכפר על החטא הגדול הזה.

במשך שלוש שנים הייתי אצלם כבת בית, והנה נאלצתי לשמוע את כל דברי הארס כנגד היהודים. מעולם לא ידעתי את גודל השנאה ליהודים. תמיד ימצא מישהו שיגיב לדברים האלה, כי הנה הוא מכיר פולני אשר הציל יהודים. גם אני מכירה פולנים טובים. להציל יהודי היתה סכנת חיים. לא ציפינו

יהודה לבקוביץ ורבקה לבית למפל

שהפולנים יסתכנו עבורנו ויסקנו את בני משפחתם. אך ההאשמה שלי היא על כל ההלשנות ועל ציד היהודים. פחדנו מהפולנים יותר מאשר מהגרמנים. גרמני לא היה יכול לזהות את היהודי שהסתתר בין הפולנים, אם האחרונים לא הצביעו עליו במפורש ואמרו "זה יהודי".

במשך שלוש השנים שחייתי בין הפולנים, נדהמתי מגודל השנאה ליהודים. לשמוע כל פעם מחדש מה טוב שהיטלר עושה עבורם את המלאכה לטהר את פולניה מהיהודים. מעולם לא שמעתי מילה של רחמים או השתתפות או צער על הנעשה בתוך חומות הגטו. יהודים רבים יכולים היו להינצל, אלמלא הפולנים שהלשינו עליהם. הם הצביעו על מקומות מסתור של היהודים ועל אלה שניסו לחיות בזהות פולנית.

הפולנים עשו זאת מכמה נימוקים: מטעמים לאומיים, דתיים או מבצע כסף - כי על כל הלשנה קיבל המלשין פרס. באופן זה הפולנים שיתפו פעולה עם הגרמנים, וחלק גדול של השמדת העם היהודי היה באשמתם. רוב מחנות ההשמדה הוקמו על אדמת פולין, לא רק משום שהיה זה קרוב לגרמניה, אלא מתוך השיקול שאת העבודה השחורה בחיסול היהודים יעשו הפולנים ברצון. וכך אמנם היה. הגרמנים ידעו לנצל את האנטישמיות של הפולנים, והאוכלוסייה המקומית עזרה לגרמנים בביצוע תוכנית החיסול. ההאשמה שלי כלפי העם הפולני מתבססת על כך שבמשך שלוש שנות נדודי כדיירת משנה, נאלצתי להחליף את מגורי פעמים רבות עקב הלשנה או חשד מאחד השכנים. מעולם לא פגשתי אפילו אדם אחד עליו אוכל לומר בבטחה שלא היה מוסר אותי לגרמנים אילו ידע כי אני יהודיה.

רבקה לבקוביץ לבית קמפל

חיי הדת והחינוך הדתי בגטו

כתב העת 'גלעד' הוא פרסום של המכון לחקר תולדות יהדות פולין ויחסי ישראל פולין באוניברסיטת תל אביב.
בכרך יח', תשס"ב, עמודים רמה-רעא, התפרסם מאמרה של ד"ר פליציה קראי
על 'חיי חברה ופעילות בגטו קרקוב, מרס 1941 – מרס 1943'.
הקטעים על החיים הדתיים בגטו והחינוך הדתי מובאים מתוך המאמר המלא.

ולכך נוספה חובת הסימון בסרט לבן ועליו מגן דוד, דבר שהעמיק את ההפרדה בינם לבין האוכלוסייה הפולנית.

השלטונות חתרו לחיסולם הטוטלי של חיי התרבות ושל מערכת החינוך היהודי. ב-13 בספטמבר 1939 הוצאה פקודה לסגור את כל בתי הכנסת, ולמסור את תשמישי הקדושה בעלי הערך, השחיטה הכשרה נאסרה. החל מאוקטובר 1940 הפכו כל החגים היהודיים לימי עבודה רגילים. מורים יהודים שעבדו במערכת החינוך הכללית פוטרו, ועל התלמידים היהודים נאסר ללמוד בבתי ספר פולניים. רשמית הותר להם ללמוד במוסדות חינוך יהודיים, אבל עד מהרה נסגרו גם בתי הספר התיכוניים היהודיים שהיו בעיר. [...]

יהודי קרקוב סירבו להשלים עם הגזירה, ואחרי השתדלות ארוכה פרסם המושל הכללי הנס פרק באוגוסט 1940 הוראה שחייבה את מוסדות הקהילה להקים בתי ספר יסודיים ומקצועיים. [...]

לפי שעה התירו השלטונות לקיים 'חיי תרבות' חלקיים. על רקע זה אורגנה והסתעפה פעילות חברתית ותרבותית, לגאלית ומחתרתית, שהיתה פועל יוצא גם של תנאי מחייה סבירים יחסית בשלב הראשון, צורכי הציבור, יוזמתם של היודנראט ושל ארגוני סעד שונים, רצון התושבים לשמור על אשליה של 'חיים נורמליים', והתגייסות אמנים שחיפשו מקורות מחייה מחד ובמה להצגת כישרונותיהם מאידך.

חיי הדת

למרות האיסורים המשיכו להתקיים בגטו חיי דת. בנוסף לשלושה בתי כנסת שהיו בגטו, אורגנו בחגים מקומות תפילה מיוחדים באולמות של מוסדות שונים. ככל שהזמנים נעשו קשים יותר, הלכה והתחזקה הזיקה לדת, ולא רק יהודים דתיים ניסו לשמור על השבת.

(המשך בעמוד הבא)

עזבו את קרקוב כ-60 אלף יהודים, כולל אלפי פליטים, שנפוצו בעיירות ובכפרים שבסביבה. רשמית נועד הגטו לאכלס 15 אלף יהודים. השלטונות היו מעוניינים בקיום גטו קטן וסטריילי. לדברי הנס פרק היה זה בלתי נסבל שאלפי יהודים יסתובבו בעיר, שלפי פקודתו של היטלר נועדה לשמש מקום מושב למוסדות השלטון. יתר על כן, הנאצים ביקשו להשאיר בגטו רק יהודים בעלי רכוש, ולהיפטר מהעניין, בין היתר כיוון שמראה שלדים גוועים ברעב, המוכר מגטו ורשה, לא היה רצוי בעיר הבירה.

הגטו הוקם ברובע פודגוז'ה, בעברו האחר של נהר הוויסלה, הרחק ממרכז העיר. ברובע היו באותה עת כ-320 בתים, בני קומה אחת או שתיים ובמצב גרוע, רבים ללא תנאים סניטריים סבירים. שטח שאוכלס לפני המלחמה בכ-3,000 אנשים, דחסו עתה 15-17 אלף יהודים [...]. הגטו התקיים במשך שנתיים, עד לחיסולו הסופי ב-13 במרס 1943.

[...] עוד קודם להקמת הגטו חל שינוי קיצוני במצבם של יהודי קרקוב: בשל הגזירות הכלכליות, איבדו רבים את מקורות פרנסתם,

בשנים האחרונות התפרסמו מחקרים שהראו כי בגטאות השונים התקיימה פעילות חברתית ותרבותית עניפה. לעניינו עולה השאלה במה נבדלו מעמדו וקורותיו של גטו קרקוב מאלה של גטאות אחרים, וכיצד השפיע הדבר על צביונה והיקפה של הפעילות החברתית והתרבות שהתנהלה בו. באשר לפעילות החברתית, ובייחוד בתחום הסעד, נשתמרו מקורות רבים יחסית, ואילו על חיי הרוח נותרו אך שרידי מידע המפוזרים בעדויות, ביומנים ובספרי זיכרונות. כן נותרו שירים ופזמונים של משוררי הגטו, שיש בהם כדי לזרוק אור על הלכי רוח ששרדו בו.

גורלו של גטו קרקוב הושפע בעיקר מהעובדה שקרקוב הוכרזה בירת הגנרלגוברמנט, שבה קבע המושל הכללי הנס פרנק את מקום מושבו. למעמד זה נודעה השפעה בכמה תחומים: קביעת גודלו של הגטו ומדיניות הגירוש, מועד הקמת הגטו ומיקומו, הרכב האוכלוסייה ומצבה התזונתי והסניטרי.

גטו קרקוב הוקם מאוחר יחסית, ב-21 במרס 1941, לאחר שעוד קודם לכן בעקבות פקודה מ-18 במי 1940,

קונצרט אחרון בגטו של מקהלת הגברים, בבית כנסת צוקר, דצמבר 1941 רביעי מימין: קלמן וולפיילר, מנצח המקהלה (אביה של גניה מנור)

חיי הדת והחינוך הדתי בגטו (המשך)

יוסף בוסק, בספרו "והאיל לא נאחז בסבך", כותב כך:

"לפני כניסת השבת נסגרו החנויות והרחובות החלו להתרוקן. יהודים בבגדי שבת חמקו ליד קירות הבניינים בדרכם ל'מנינים' שהתארגנו בבתי פרטיים. אנו הלכנו להתפלל בדירת אחת המשפחות שבבית שלנו. היו שם כעשרים איש [...] התפללנו שוב אותן התפילות העתיקות, שעתה כאילו איבדו את משקלן – תפילות לשיבה לירושלים, שאליה באמת התגעגענו, אך איבדנו כל תקווה לראותה, תפילה לבניית בית המקדש, תפילה לאלוהים השובר ארזי לבנון ומרקיד הרים ומדבריות; ופה... הרגשתי עד כמה חסרי אוניס אנחנו, הסגורים בין החומות."

רשמית נאסר לקיים ימי חג וצום, כי הגרמנים ראו בהם ביטוי למחאה ולמרי, אולם הציבור הדתי למד לעקוף גם גזירה זו, וכאשר הוכרז בבתי כנסת יום צום מיוחד, היו מעבירים את הידיעה מפה לאוזן.

החינוך הדתי נפגע אנושות, אבל בגטו היו רבנים ומורים ידועי שם, שארגנו לימודי יהדות. דמות מוכרת בהקשר זה היה דוד קורצמן, עסקן 'אגודת ישראל' חבר ההנהלה של בית היתומים, שהתמסר לחניכיו ושקד על חינוכם הדתי.

ר' לזר פנצר, שניהל לפני המלחמה את בית הספר הדתי 'יסודי התורה', ארגן שיעורי דת מחתרתיים לבני 5-18. בראשית ימי הגטו הגיע מספרם לכמה מאות. חרף הקשיים, שכן הנערים הועסקו בעבודות כפייה והיו טרודים בחיפוש פרנסה.

צבי ברלב, שהצטרף אף הוא לחוג לומדי תורה, מודה, בספרו "מי יתן לילה", כי התקשה להתרכז בלימודים: "לפעמים רק 2-3 נערים היו מצליחים להגיע לשיעור, אבל המשיכו. והעיקר, היינו שוב בין יהודים. מצאתי כאן חברים שלא ראיתי מזמן [...] ובפגישותינו תכננו תוכניות לעתיד."

במחתרת גם הוסיפו להתקיים כמה חבורות של נוער חסידי: אלה חיו במרתפים, בעליות גג, בפינות חשוכות, חיפשו נחמה בתפילה ובלימודים וטיפחו תקווה לבוא הגאולה. על הפגישה עם אחת הקבוצות האלה מעיד **יוסף בוסק**:

"שאל אותי אחד ממכרי, אם מוכן אני ללכת עמו למקום מסויים, שבלי ספק יעניין אותי [...] הלכתי ברצון. נכנסנו לאחת הסמטאות [...] היה שם מעבר שגדלו בו שיחים ועצים אחדים, וביניהם עמד משהו כעין צריפון מוסתר. נכנסנו לתוכו. עמדו שם רק שולחן, שני כיסאות ומיטת ברזל [...] לאחר זמן מה בא נער כבן חמש עשרה, הזיז את המיטה, הרים מכסה מעץ מן הרצפה. שמעתי קולות שיחה עולים מתוך האדמה. מכרי החל לרדת בסולם, ואני אחריו. הייתי בתוך חדרון. נורת חשמל דלקה. מסביב לשולחן ישבו או הסתובבו כחמישה-עשר צעירים מזוקנים ומגודלי פיאות, לבושים בגדים וכובעים חסידיים – ממש כמו לפני המלחמה. הם הביטו עלינו, אך לא הפסיקו את תפילתם [...] היתה זו ישיבה מוסתרת בגטו, ישיבת חסידי גור. הצעירים האלה פרשו והתבדלו מהסביבה ומהעולם כולו, הואיל ולהשלים עמו לא רצו, ולשנות דבר בו לא יכלו. תוך סכנת נפשות בנו את הבונקר הזה [...] וקראו לו – עיר מקלט."

המאבק על החינוך

כאמור, החל מאוקטובר 1940, עוד לפני הקמת הגטו, נותרה האוכלוסיה היהודית ללא מערכת חינוך, ומצב זה נמשך גם בגטו. היודנראט לא טיפל בבעיה זו, ועקב כך התרכזה הפעילות החינוכית בידי גורמים פרטיים.

הורים שיצאו לעבודה השתדלו להשאיר את ילדיהם הקטנים בהשגחת שכנה, תמורת תשלום. בנוסף נמצאו בגטו כמה גני ילדים שהוקמו ביוזמתם של אנשים פרטיים. בגטו התקיימו גם חוגי לימוד מחתרתיים לילדים בגיל בית הספר היסודי.

לעזרת הילדים באו גם המוסדות. בחסות ZSS המשיך לפעול בגטו 'מרכז הסיוע ליתומים Centos', שפעל בפולין עוד לפני המלחמה, והפעיל בגטו כ-15 מעונות יום. בנוסף למימון שקיבלו מ-ZSS נעזרו באנשים פרטיים שהקימו פינות ומועדונים, ואפילו גן שעשועים לילדים. במעונות אלה עבדו מחנכים מעולים, וסדר היום של הילדים כלל, בנוסף ללימודים, גם משחקים ואפילו טיולים קצרים.

בפתח בית המרקחת "מתחת לנשר" בגטו קרקוב, בניהולו של הפולני תדאוש פנקביץ (ראשון מימין). שימש כמקום מפגש ליהודי הגטו.

מצבם של הילדים שונתרו חסרי בית בעקבות הגירושים היה הגרוע מכל. המאושרים שבהם נקלטו בבית היתומים. מנהליו: ד"ר רפאל לנדאו, דוד קורצמן ואנה פויירשטיין, השקיעו את מיטב מאמציהם כדי להבטיח קיום הוגן לילדים. המחכנים גם דאגו לצרכי תרבות, ובערבי שבת התקיימה חגיגה צנועה עם תכנית אמנותית [...]

בלית ברירה התארגנו במחתרת 'קורסים שונים', על פי רוב ביוזמת מורים שהזמינו לדירותיהם קבוצות קטנות של בני נוער, לעיתים תמורת תשלום צנוע שהציל אותם מרעב. [...] במרוצת הזמן נצטוו גם בני נוער לצאת לעבודת כפייה, מספר הלומדים בקורסים הלך וירד, כי רק העשירים יכלו לשלם ליממלאי מקום שגוייסו במקומם לעבודה.

מפגשי נוער

בטלטה היומיומית בין יאוש ותקווה חיפשו יהודי הגטו מפלט מהמציאות העגומה, איש איש בדרכו שלו. אצל בני הנוער היה כוח הנעורים חזק מכל, והם רצו לשמור על חיים 'נורמלים'. אחדים מבני הנוער הצליחו לשלב בין צורכיהם לבין פעילות למען הקהילה... לעיתים שימשו הפגישות במה לכישרונות ספרותיים [...]

(המשך בעמוד הבא)

חיי הדת והחינוך בגטו (המשך)

הווי חברתי שונה לחלוטין היה מנת חלקם של חברי תנועות הנוער הציוניות, שהגדולה בהן הייתה 'עקיבא'. ביוזמתה הוקם הארגון המחתרתי 'החלוץ הלוחם'. מנהיגי התנועה, דולק ליבסקיד ושמשון וגוסטה דרנגר, הצליחו לשמר גם בגטו את המסגרת החברתית המסורתית של הקיבוץ העירוני ברחוב יוזפינסקה 13. כאן נפגשו ושוחחו, כאן התאבלו על אבדן קרובים וחברים. עבור אלה שאיבדו הורים, אחים, אחיות, ונותרו בודדים לגמרי, הפך המקום לבית. [...]

מקומות מפגש

אחד ממקומות המפגש היותר פופולריים בגטו היה בית המרקחת של תדאוש פאנקייביץ, שעם אורחיו נמנו עיתונאים, עורכי דין, רופאים, מוזיקאים, ציירים וסופרים. "בית המרקחת נעשה מעין שגרירות, זאת היתה דעת רבים. בתוך הרובע המגודר ומוקף החומה, היה זה מקום אקס-טריטוריאלי, מקום המייצג את העולם החופשי. אנשים היו נפגשים כאן. השכם בבוקר היו באים, קוראים עיתונים גרמניים ועיתוני מחתרת, מפרשים את החדשות, מעריכים את המצב המדיני. כאן היו משוחחים על דאגות היום ועל עגמת הנפש. לפעמים האורחים ישבו עד שעות מאוחרות של הלילה, בחדר עורפי עם תריסים מוגפים."

מבוגרים ונוער שהיו להם מזומנים בכיס, נהגו להיפגש בבתי קפה, שבחלקם הציעו גם תוכנית אומנותית. הפופולרי בהם היה 'פולוניה', ששכן אמנם בחדרונים עלובים, אך משך את אורחיו במוזיקה שלו. האורחים רקדו או הצטופפו על יד שולחנות קטנים והאזינו ללהיטים מלפני המלחמה ולפזמונים אקטואליים.

מופעים

השלטונות התירו לקיים בגטו פעילות תרבותית מבוקרת, וליד מחלקת הסעד של היודנראט פעל 'מדור תרבות'. ביוזמת המדור הוקם ועד ציבורי שכלל כ-30 אנשים, על פי רוב בעלי אמצעים, שהקדישו מזמנם לארגון פעולות תרבות שונות, ביחוד מופעים וקונצרטים.

מופעי המוזיקה היו רבגוניים. בבית המדרש שברחוב ונגרסקה הושמעו מידי פעם קונצרטים של מוזיקה דתית. התזמורת 'החילונית' הופיעה בכמה מקומות: במהלך שנת 1941 התקיימו אחת לשבוע בערך, בימי ראשון, קונצרטים באולם השינה הגדול של 'הבורסה' – פנימיה מקצועית לנערים, והקהל מילא את האולם מפה לפה. במזג אוויר יפה הופיעו הנגנים בחצר שבפינת רחוב לימנובסקה. גם ב'אופטימה', מתפרה למדי צבא, התקיימו מופעים ואפילו בלט קלסי, ולא פעם ביקרו בהם אנשי גסטפו ו-ס.ס. באמתלה של עריכת ביקורת.

הקונצרטים הרשמיים היו חייבים לקבל את אישורו של הגסטפו, ומותר היה להשמיע בהם רק יצירות של

משמאל: שער כניסה לגטו (מתוך ארכיון "יד ושם")

מלחינים יהודים. המארגנים קבעו תוכנית לכמה סדרות, ובקונצרט הראשון של כל סדרה נכחו נציגי הגסטפו, כדי לבדוק את 'טוהר' התוכנית. [...]

לאחר הגירוש ביוני 1942 צומצם שטח הגטו. בית היתומים וה'בורסה' נאלצו לעבור לבתים קטנים יותר, אף שעשרות ילדים עזובים התדפקו על דלתותיהם. נראה כי לא היה עוד מקום, גם לא מצב רוח מתאים לארגון קונצרטים ומופעים. ואמנם, אחרי הגירוש אין הם מוזכרים במקורות. אנשים המשיכו להיפגש בבית המרקחת של תדאוש פאנקייץ, בדירות פרטיות צפופות להחריד, בבתי כנסת מאולתרים. [...] הגירוש השני ב-28 באוקטובר 1942, ניפץ את אחרוני התקוות. [...] ב-13 במרס חוסל גטו קרקוב. ילדים, זקנים וחולים נרצחו עוד בגטו עצמו. מאלה שנותרו בחיים חלק נשלח לאושוויץ ואחרים הועברו למחנה. [...]

ואמנם זה היה הסוף. סופה של קהילה בת שמונה מאות שנה, שבמשך כל שנות קיומה תרמה תרומה רבת חשיבות הן לתרבות היהודית והן לתרבות הפולנית. ונשאלת השאלה כיצד למרות הצפיפות והרעב, הגירושים הבלתי פוסקים, נוכחותם המתמדת של אנשי משטרת הביטחון, עינם הפקוחה של השוטרים היהודים, ההלשנות, פירוד המשפחות ועוד ועוד, בכל זאת התקיימו בגטו חיי תרבות עשירים.

עזרת מחלקת הסעד של היודנראט, סיועם של 'מוסד העזרה העצמית' ושל נדבנים פרטיים, התרמת הציבור הרחב – כל אלה הבטיחו קיום מינימלי שבעקבותיו נולד הרצון לחיות לא על הלחם לבדו. השיעורים במחתרת, פגישות של בני נוער, שיח רעים בבית המרקחת, קונצרטים ומופעים – כל אלה שיוו לגטו קרקוב פנים אנושיות יותר, הביאו נחמה, שימשו מקלט זמני בפני המציאות הנוראה, עוררו תקווה. מאידך, ברור שהתנאים הקשים לא איפשרו קיום פעילות תרבותית ארוכת טווח כמו לימודים סדירים או הוצאה קבועה של עתונות מחתרתית.

תנועת "בנות בית יעקב - בתיה"

בסמינר "בית יעקב" צמחה תנועת נוער "בנות - בתיה", שפעלה במסגרת "אגודת ישראל". ראשיתה בתחילת שנות השלושים, ובשלב ראשון היא פעלה בעיר קרקוב בלבד, ועל חברות התנועה נימנו בנות עד גיל 15.

במהלך שנות השלושים, משהתרחבה רשת בתי הספר של "בית יעקב", התרחבה גם פעילותה של תנועת הנוער, והיא צברה כוח ברחבי פולין, ומשכה אליה מאות חניכות

מכל הגילאים. בשנת 1939 היו בקרקוב בלבד כ-500 חברות רשומות בסניף התנועה.

מבנה התנועה היה שיתופי בעיקרו, וללא מנהיגות היררכית קבועה. הפעילות במסגרת "בנות" כללה ארגון שיעורי תנ"ך ומוסר בשעות הערב, הקמת קרן צדקה וחסד, הפעלת מרכז הכשרה בשם "אהל שרה", ארגון סמינריוני קיץ למדריכות והוצאת ירחון תנועת.

הפילוסוף הקרקובאי בן ציון רפפורט

מאיר בוסאק מספר בספרו "בין צללי עיר" על הפילוסוף הקרקובאי בן ציון רפפורט, וכך הוא כותב:

בתחום הפילוסופיה פירסם את עיוניו וספריו בנציון רפפורט. (1884 - נספה בשואה, 1942). ראשוני מאמריו בנושא הספרות המורשתית - תנ"ך, קבלה, הרמב"ם - ב"המצפה" וב"רמת המצפה". את עיוניו

הפילוסופיים פירסם ב"העולם", "מאזנים", "התקופה". אוספי מאמריו בפילוסופיה יצאו בספרים "הכרה ומציאות", "הוגים והגיונות", "טבע ורוח".

היה זה אדם יקר, פילוסוף שהילך ברחובות קרקוב. בן למשפחה חרדית. כל ימיו נשאר שומר מצוות.

בקרקוב מצא פרנסתו בהוראה בבית הספר העברי. ההוראה היתה בשבילו רק מקור פרנסה. במרכז חייו עמדה הפילוסופיה ודוקא המודרנית. היתה זו חידה בעיני, איך איש זה, החסר השכלה פורמלית, חדר למושגים של הפילוסופיה ודוקא המודרנית, ועיוניו בפילוסופיה מתפרסמים ב"העולם", "מאזנים", "התקופה".

בשיחתנו אמר לי פעם: מה שכתב אדם נורמלי יכול אדם נורמלי להבין. לפעמים צריך רק לקרוא פעמיים, שלוש... אבל יש לפעמים שאימונות של פילוסוף מביאה לו שם גדול... לדעתי, לא היה משה מנדלסון פחות מקאנט אלא שמנדלסון כתב בצורה בהירה, מובנת לכל, שעה שקאנט כתב בלשון מסורבלת ולעיתים בלתי מובנת ועל כן נכתבו עליו פירושים

בלי קץ וגם זה גרם לפרסומו הגדול...

הוא לימד אותנו בכתות הגבוהות של הגימנסיה ספרות עברית, אך הסביר הכל באורחות ההיגיון. את היופי שביצירה לא חשף לעינינו. אהב להתהלך ברחובות ולשוחח עם אנשים, אהב לשמוע בדיחה טובה והיה מציע לפעמים פרס של ספר לתלמיד, שישמיע בדיחה יפה. היה בעל עין טובה. התלמידים ניצלו זאת ועשו לו צרות. לא ידע לצעוק וגם לא להתנקם בציון רע. לכל היותר היה לוקח בידו את יומן הכיתה וחובט בו על הקתדרה.

בימי המלחמה הייתי מבקר בביתו. חיוך מר היה על פניו החיורות, שמהן גילח את הזקן. אמר: התקופה היא היסטורית מדי בשבילי...

את כתב־היד של ספרו השלישי "טבע ורוח" זרק מתוך הקרון, בו הוסע עם אלפי יהודים אחרים למחנה ההשמדה בלז'ץ, בצרפו לספר מכתב אישי, בו ביקש את המוצא להעביר את כתב היד לאוניברסיטה העברית בירושלים.

הספר נמצא, הועבר והופיע בהוצאת מוסד ביאליק בשנת תשי"ג.

המאבק על עולם טוב יותר

בפרק ג' בספר "אגדה על משורר נגר" כותב נתן גרוס כי את שירו הראשון פרסם גבירטיג בעתונות היהודית בדצמבר 1905. השיר "השביתה הכללית"

נדפס על דפי כתב העת הקרקובאי "סוציאל דמוקרטי", שהתחיל להופיע באותה שנה. לא היה זה כתב העת הסוציאליסטי היחיד בידיש בקרקוב, באותו זמן התחילו להופיע העיתונים "יידישע רבעטער צייטונג" וכן "דאס יידישע ווארט של אברהם ריזון [...]"

"השביתה הכללית" הוא רק חלום. השיר "לאחד במאי", שנכתב כחצי שנה אחרי כן, ואולי מאוחר יותר, לכבוד אחת

מחגיגות האחד במאי, הריהו כבר התחשבנות ממשית יותר עם מציאותו של הפועל המנוצל, ואשר המשורר קורא לו לכבד את "חג הפועלים":

"אתה משקיע את כל כוחותיך בבית החרושת, אתה יוצא לעבוד למען הזרים, ומהו שכרך? מה נותר בשבילך? אתה מאכיל את החזה ההולם שלך באבק, אוזנייך נחרשות על ידי קול רעש ונפץ המכונות, את כוחותיך אתה מוסר לזרים, אך מפסיד את מאי שלך ליד המכונה! זרוק את בית המלאכה! לבש בגדי חג, השתחרר מבית החרושת - ברוך בואך מאי, האחד במאי!"

קריאה זו מועברת בתיאור פיוטי של אביב מלא גיל, ציפורים ופרחים - הטבע כולו מלא שמחה, "רק אתה תקוע לי ליד המכונה!" [...]

לדברי גרוס, העותק של השיר "השביתה הכללית" שהתפרסם כבר ב-1900 ב"סוציאל דמוקרטי", מסתיים אחרת, ושני הבתים האחרונים משנים לחלוטין את משמעות השיר. החזון היפה של עולם חופשי הריהו חלום בלבד, ממנו מעוררת אותנו המציאות: "התעורר קום, לך להילחם על פת הלחם היומית!"

מתברר ששני הבתים נעדרו מכתב היד המאוחר של גבירטיג, ועוד התברר

כי עוד שני בתים סולקו אחר כך, בתים ספוגים כאב וייאוש.

גבירטיג נשאר עד סוף ימיו סוציאליסט, אך לא היה חבר מפלגה, ולמוד נסיון לא רצה להיות קורבן הצנזורה.

מציל היהודים מכשנוב - הגרמני הלמוט קלייניקה

זהו סיפור מופלא על מהנדס גרמני, הלמוט קלייניקה (Helmut Kleinicke) ששרת בכשנוב והציל יהודים! ולא רק שהציל כמה מאות או יותר, אלא שאחרי המלחמה ביקש להשאר אנונימי, וסירב לפניית של ניצוליו לקבל הכרה כ"חסיד אומות העולם".

יוסף קניגסברג, יליד כשנוב (Chrzanow) שלייד קרקוב, חגג כבר את יום הולדתו ה-92, ורק לאחרונה עלה בידו לאתר את הבת של מצילו קלייניקה, ולגלות מה עלה בגורלו.

מסתבר כי הלמוט קלייניקה הציל באופן שיטתי את חייהם של יהודים מכשנוב, תוך סיכון חייו, אך לא התפאר בכך לאחר תום המלחמה. לבתו, יוטה שפצק, אמר תמיד: "הייתי צריך להציל עוד אנשים רבים", ולדברי בתו יוטה עובדה זו הטרידה אותו מאד והרעילה את חייו. המציל הבלתי ידוע היה לאחר המלחמה אדם שבור, אשר סבל מדיכאונות, והעדיף לשמור על שתיקה גם לאחר שקיבל מכתבי תודה מניצוליו.

לאחר פלישת הוורמאכט לפולין גורש קניגסברג מקטוביץ לגטו כשנוב, שם אולץ הנער לעסוק בעבודות כפייה. בקיץ 1941 הוטל עליו התפקיד לארגן ולסדר דירה שהופקעה ממשפחה יהודית, שהפכה להיות למקום מגוריו של קלייניקה, המהנדס שהיה מנהל הבנייה המחוזי בכשנוב.

באחד הימים, ב-1941, כשסיים את עבודתו בדירה, וקלייניקה לא היה באותו בית, ראה קניגסברג על שולחן הכתיבה של קלייניקה אלבום בולים. הנער, שהיה אספן בולים נלהב, נטל אותו והתעמק בו, עד שנחרד לגלות שקלייניקה עומד מאחוריו. "חשבתי שהוא יכעס ויקח מיד את האקדח שלו ויירה בי" אמר קניגסברג, אשר סבר בשעתו בטעות כי הגרמני הוא איש ס.ס., "אך למרבה הפליאה הוא דיבר איתי על בולים".

קלייניקה וקניגסברג החלו לשוחח על תחביבם המשותף, איסוף בולים. קלייניקה חיבב את קניגסברג, עובדה שהצילה את חייו של הנער בן ה-17, אשר בתחילת 1942 בעקבות פשיטה על הגטו בכשנוב, עמד להיות מגורש. קלייניקה ראה את הנער ופנה למלוויו ואמר: "רבותי, כפי שאתם יודעים, אני מנהל את המשרד לבניין ואדם זה הוא אחד העובדים הטובים ביותר שלי, איני יכול עדיין לוותר עליו. תנו לו ללכת" וכך הוא ניצל.

יוטה שפצק, הבת, מספרת כי אביה החביא יהודים במרתף של מעונו הרשמי, על אף מחאותיה הנמרצות של אשתו, שהרעיון לא מצא חן בעיניה. מספר פעמים הסיע קלייניקה עובדי כפייה יהודים ברכבו, למרחק של 200 ק"מ להרי הטטרה, כדי לסייע להם להימלט. כאשר יותר ויותר עובדים אשר היו תחת השגחתו נעלמו, התעורר חשדם של אנשי הגסטפו ואלה איימו לשלוח אותו לאשוויץ.

בעדויות שנמסרו אחרי המלחמה נאמר על-ידי ניצולים כי רבים מבין יהודי כשנוב שנשארו בחיים חבים את חייהם לפעילותו האמיצה והבלתי אנוכית של קלייניקה. זיגמונט אנגלנדר העיד בשנת 1948 כי הוא התחבא בפברואר 1943 במשתלה המקומית, ביחד עם עוד 20 יהודים, מפני גירוש שעמד להתרחש, וזאת בידעתו של קלייניקה. יוסף וייסלר, לולה ברמן, גרשון מלר ויוצאי כשנוב נוספים העידו כי זכו בחיים בזכותו של קלייניקה.

במהלך השנים רצו ניצוליו להמליץ עליו לתואר "חסיד אומות העולם" ב"יד ושם", אך המציל והמושיע לא רצה לשמוע על כך. הוא העדיף לשכוח את המלחמה. אולם זו רדפה אחריו. ב-1979, לאחר שצפה בסדרת הטלוויזיה "שוואה", לקה בשבץ ונפטר מהסיבוכים.

<https://www.hidabroot.org/article/223345>

כותבים לנו

משה גוטמן, יליד 1934 בקרקוב, מבקש לסייע לו במידע על משפחתו.

אשר גוטמן, אביו של משה (מוניק) היה בעל בית מלאכה למחוכי נשים, ששכן בחצר הבית ברחוב גרודצקה. האב, האם מינדל מינה ושלושת הילדים גרו בקרקוב ברחוב קולנטיה וברחוב סטרובישלנה ולמשפחה היתה גם דירה בקטוביץ, שם היה בבעלות המשפחה חנות אופנה אמריקאית.

אשר גוטמן נולד ב-1904 בנובי סונץ ואשתו, מינדל לבית לאנג, נולדה בגורליצה. משפחה המלחמה ברחו האם ושלושת הילדים לרוסיה, שם, ב-1942 נפטרה האם מדיזנטריה. ככל הנראה גם האב הגיע לרוסיה, אך עקבותיו אבדו אחרי המלחמה.

כל מי שיודע פרטים כלשהם על המשפחה מתבקש להתקשר למשה גוטמן 052-3986314.

בזכרונותיו מספר אריה בראונר ז"ל על ר' אשרל הירשברג שהיה חזן בבית הכנסת הרמ"א, ואשר היה נעזר במקהלה קטנה שהייתה מבצעת עמו יחד קטעי זמרה, שהיה מלחין בעצמו. עוד כותב בראונר כי תפילתו של ר' אשרל וזימרת מקהלתו היו נוטות יותר לעבר אותו סוג שהיה אופייני לבעלי-תפילה.

האם מישהו יודע עוד פרטים על ר' אשרל הירשברג ומקהלתו?

אבלים על פטירתו של חברנו

מנחם טייכטל ז"ל

ומשתתפים בצער המשפחה

